

УДК 343.2(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.113>

ПІДСТАВА НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Сень І.З.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права і кримінології**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ORCID: 0000-0003-0648-6948

e-mail: iryna.sen@lnu.edu.ua

Сень І.З. Підстава необхідної оборони: аналіз правових позицій Верховного Суду.

У статті проаналізовано та узагальнено позиції Верховного Суду щодо підстави необхідної оборони. Відзначається, що Верховний Суд виокремив два елементи підстави необхідної оборони (вчинення особою суспільно небезпечного посягання та необхідність його негайного відвернення або припинення), а також неодноразово висловлювався щодо різних аспектів у розумінні змісту кожного із них. Згадано різні визначення «суспільно небезпечного посягання», які Верховний Суд наводить у своїх постановках. Відзначено, що Верховний Суд не висловлювався щодо можливості розуміння під суспільно небезпечним посяганням як підставою для необхідної оборони суспільно небезпечного діяння неосудної особи чи особи, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, але в одній зі своїх постановок визнав таким посягання психічно хворого потерпілого. Згадано висновок Верховного Суду щодо неможливості виникнення права на необхідну оборону від правомірних діянь іншої особи, навіть якщо ними заподіюється шкода інтересам, що охороняються законом. Зазначено, що, за загальним правилом, Верховний Суд не визнає «посяганням» в розумінні ст. 36 КК України спровоковане насильство, але винятком є той випадок, коли ступінь спровокованого насильства очевидно перевищує той, який особа могла передбачити. Відзначено, що як обов'язкову характеристику суспільно небезпечного посягання при необхідній обороні Верховний Суд виокремлює його дійсність та об'єктивну реальність. Зацитовано пояснення Верховного Суду щодо того, в яких випадках виникає необхідність негайного відвернення або припинення суспільно небезпечного посягання. Проаналізовано висновки Верховного Суду щодо часових меж існування права на необхідну оборону. Зокрема, Верховний Суд визначає початковий та кінцевий моменти правомірної оборони. Згадується постанова, в якій Верховний Суд нагадує

про законодавчу заборону при вирішенні питання про наявність чи відсутність стану оборони враховувати наявність в особи можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

Ключові слова: необхідна оборона, суспільно небезпечне посягання, кримінальне правопорушення, провокація насильства, часові межі, створення небезпеки, судова практика, Верховний Суд.

Sen I.Z. The ground for necessary defence: analysis of legal positions of the Supreme Court.

The article analyzes and summarizes the positions of the Supreme Court on the ground for necessary defence. It is noted that the Supreme Court has identified two elements of the ground for necessary defence (the commission of a socially dangerous trespass and the need to immediately avert or stop it) and has repeatedly referred to the interpretation of various aspects of each of them. The article mentions various definitions of "socially dangerous trespass" provided by the Supreme Court in its rulings. It is noted that the Supreme Court has not addressed the possibility of recognizing a socially dangerous act of an insane person or a person under the age of criminal liability as a socially dangerous trespass as a ground for necessary defence, but in one of its rulings it admitted that such a trespass was committed by a mentally ill victim. The author mentions the conclusion of the Supreme Court that the right to necessary defence cannot arise against lawful acts of another person, even if such acts cause damage to legally protected interests. It is mentioned that, in general, the Supreme Court does not recognize provoked violence as a trespass within the meaning of Article 36 of the Criminal Code of Ukraine, but the exception is when the degree of provoked violence is clearly higher than what a person could have predicted. It is noted that the Supreme Court identifies the

objective reality of a socially dangerous trespass as its mandatory characteristic for necessary defence. The author quotes the Supreme Court's explanation of when it is necessary to immediately avert or stop a socially dangerous trespass. The conclusions of the Supreme Court regarding the time limits of the right to necessary defence are analyzed. In particular, the Supreme Court identifies the initial and final moments of lawful defence. The ruling is mentioned, in which the Supreme Court reminds of the legal prohibition to take into account the possibility of a person to avoid a socially dangerous trespass or to request assistance of other persons or authorities when deciding on the existence or absence of a state of necessary defence.

Key words: necessary defence, socially dangerous trespass, criminal offence, provoked violence, time limits, creation of danger, judicial practice, the Supreme Court.

Постановка проблеми. Передбачене КК України право на необхідну оборону є важливою гарантією реалізації конституційного права на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 3 ст. 27 Конституції України), а також права будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 6 ст. 55 Конституції України) [1].

Незважаючи на те, що кримінально-правове регулювання необхідної оборони не зазнавало змін з моменту прийняття Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2] та набрання ним чинності у 2001 р., розуміння та встановлення окремих її ознак до сьогодні викликають труднощі для правозастосовних органів. Кампанія ЧЕСНО. Фільтруй Суд! провела дослідження судової практики у справах про необхідну оборону, яке у підсумку назвала «Право на самозахист: лотерея від українських судів» [3], тим самим підкресливши непослідовність такої практики.

Варто зазначити, що необхідна оборона є тією обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, яка найчастіше ставала предметом розгляду Верховного Суду (далі – ВС). Відтак, на сьогодні вже наявні висновки ВС з чималої кількості дискусійних моментів, у тому числі щодо підстави необхідної оборони, що має сприяти послідовності правозастосування у цій частині.

Зважаючи на це, **метою статті** є узагальнення наявних висновків ВС щодо підстави необхідної оборони та виокремлення тих проблемних моментів у її розумінні, які вже були вирішені ВС.

Стан опрацювання проблематики. Висновки ВС щодо тих чи інших аспектів необхід-

ної оборони вже згадували у своїх працях такі українські вчені, як С.М. Авраменко [4], Г.М. Андрусак [5], О.А. Журавель [6], С.В. Івашко [7], Т.О. Михайліченко і Ю.Ю. Забуга [8] та інші, однак комплексного аналізу практики ВС щодо розуміння власне підстави необхідної оборони до цього часу здійснено не було.

Виклад основного матеріалу. ВС декілька разів наголошував, що «право на необхідну оборону виникає лише за наявності для цього підстави» (зокрема, у постанові ККС ВС від 22 вересня 2020 р. у справі № 438/656/17 [9]). Аналіз положення ч. 1 ст. 36 КК України дозволяє зробити висновок що **підставою** необхідної оборони є суспільно небезпечне посягання, яке потребує негайного відвернення чи припинення. На це неодноразово звертав увагу ВС. Так, у постанові ККС ВС від 17 лютого 2022 р. у справі № 362/3503/20 наголошено, що «право на необхідну оборону виникає лише за наявності для цього певної підстави (юридичного факту), і такою підставою є вчинення особою суспільно небезпечного посягання», а далі підкреслено, що «право на необхідну оборону виникає не за будь-якого суспільно небезпечного посягання, а лише за такого, яке відповідно до вимог ч. 1 ст. 36 КК України викликає у того, хто захищається, невідкладну необхідність в заподіянні шкоди тому, хто посягає, для негайного відвернення або припинення його суспільно небезпечного посягання» [10]. У постанові ККС ВС від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20 вказується: «стан необхідної оборони існує лише протягом суспільного небезпечного посягання, яке має початковий і кінцевий момент, а також лише за умови необхідності негайного відвернення або припинення такого посягання» [11].

У вже згаданій постанові від 22 вересня 2020 р. у справі № 438/656/17 виокремлено два елементи підстави необхідної оборони: «Така підстава, відповідно до ч. 1 ст. 36 КК України характеризується **двома елементами**:

- вчинення особою суспільно-небезпечного посягання та
- необхідністю його негайного відвернення або припинення» [9].

ВС у своїх постановках не лише вказав на необхідність наявності цих двох елементів підстави здійснення права на необхідну оборону, але й висловлювався щодо деяких проблемних моментів у розумінні їхнього змісту.

Як зазначає ВС, «перший елемент підстави необхідної оборони це **наявність суспільно небезпечного посягання**» [9]. Звернемо увагу, що в чинному КК України відсутнє визначення «суспільно небезпечного посягання». Немає його і у постанові Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про необхідну оборону» від 26 квітня 2002 р. № 1 [12]. Водно-

час ВС вже декілька разів висловлювався щодо його змісту. У постанові ККС ВС від 15 вересня 2022 р. у справі № 446/244/14-к знаходимо таке визначення: «Під суспільно небезпечним посяганням слід розуміти спробу заподіяти шкоду охоронюваним законом правам та інтересам особи, яка захищається, або іншої особи, суспільним інтересам або інтересам держави» [13]. У постанові ККС ВС від 17 лютого 2022 р. у справі № 362/3503/20 посяганням визнаються «дії особи, якими вона вже заподіє шкоду або створює реальну і безпосередню загрозу заподіяння такої шкоди певним об'єктам», а також зазначається, що «посягання є суспільно небезпечним, якщо його об'єктами виступають охоронювані законом права та інтереси особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільні інтереси чи інтереси держави» [10]. Зазначені визначення не дають можливості точно встановити зміст та обсяг цього поняття і, очевидно, не дозволяють провести межу між суспільно небезпечним посяганням, яке становить підставу для передбаченої ст. 36 КК України необхідної оборони, та протиправним посяганням, що є підставою для необхідної оборони, визначеної у ст. 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення [14]. Хоча варто згадати, що в останній із згаданих постанов ВС зазначив: «Найбільш типовим виявленням суспільно небезпечного посягання є вчинення злочину (наприклад, замах на вбивство, умисне завдання тілесних ушкоджень або вчинення дій, спрямованих на знищення чи пошкодження майна тощо)» [10]. Але і таке уточнення не дає змоги зрозуміти, які ще вияви суспільно небезпечного посягання, крім вчинення злочину (тепер – кримінального правопорушення), ВС вважає можливими.

В інших постановках ВС знаходимо більш конкретні визначення. Так, у постанові ККС ВС від 9 квітня 2019 р. у справі № 712/2759/17 суспільно небезпечне посягання, щодо якого можлива необхідна оборона, визначено як «діяння, що передбачене як злочин [тепер – кримінальне правопорушення] однією зі статей Особливої частини КК» [15]. У постанові ККС ВС від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к наголошено, що «оборона може здійснюватись лише від суспільно небезпечного посягання, тобто діяння, ознаки якого передбачені КК» [16]. Відтак, очевидно, що в особи не може виникнути гарантованого КК України права на необхідну оборону у випадку вчинення іншою особою будь-якого іншого правопорушення, яке не є кримінальним, наприклад адміністративного правопорушення. У постанові ККС ВС від 2 липня 2019 р. у справі № 524/113/15-к зазначено: «статтю 36 КК передбачено право на захист не від будь-якого протизаконного вчинку, а лише від суспільно-небезпечного посягання» [17]. А

у постанові ККС ВС від 21 листопада 2019 р. у справі № 190/409/17 було встановлено відсутність стану необхідної оборони, зважаючи на те, що потерпілий не вчинив будь-яких дій, які «за своїм характером та об'єктивними проявами могли бути розцінені як такі, що досягли ступеню суспільної небезпечності, властивого для злочину [тепер – кримінального правопорушення]» [18].

Оскільки законодавець говорить власне про суспільно небезпечне посягання, а не про кримінальне правопорушення, в теорії кримінального права визнано, що особа має право на необхідну оборону не лише у випадку вчинення іншою особою кримінального правопорушення, а й у випадку вчинення іншого суспільно небезпечного діяння, яке кримінальним правопорушенням не є (наприклад, вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною особою чи особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність). З цього приводу ВС наразі не висловлювався, але у постанові ККС ВС від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21 суспільно небезпечним посяганням було визнано посягання психічно хворого потерпілого [19].

Крім того, ВС звернув увагу на те, що право на необхідну оборону від правомірних діянь іншої особи не виникає. Так, у постанові ККС ВС від 9 вересня 2021 р. у справі № 335/2105/18 зазначено, що для того, щоб визначити, чи перебувала особа в стані необхідної оборони, потрібно встановити неправомірність дій іншої особи, яка посягає [20]. У вже згаданій вище постанові від 9 квітня 2019 р. у справі № 712/2759/17 наголошено, що необхідна оборона не допускається проти правомірних дій інших осіб, навіть якщо ними заподіюється шкода інтересам, що охороняються законом [15]. Більш детально цей момент роз'яснив свого часу ще ВС України у постанові від 13 листопада 2014 р. у справі № 5-31кц14, вказавши: «Правомірність зазначених дій може зумовлюватися реалізацією прав, які належать особі чи надані законом, у тому числі і вчиненням таких дій за наявності обставин, що виключають їх суспільну небезпечність чи протиправність. Зокрема, не допускається необхідна оборона проти дій особи, які вчинюються нею в стані необхідної оборони, крайньої необхідності, при затриманні злочинця, а також при виконанні нею професійних чи службових функцій із дотриманням умов їх правомірності» [21]. Тобто, необхідна оборона не допускається проти діянь особи, які вона вчиняє за наявності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, із дотриманням умов їх правомірності.

ВС також відзначив, що, за загальним правилом, право на необхідну оборону в особи, яка

сама ж спровокувала насильство, не виникає. ВС наголосив, що таке спровоковане насильство не можна вважати «посяганням» в розумінні ст. 36 КК України. Зокрема, у постанові ККС ВС від 25 жовтня 2022 р. у справі № 676/2606/18 зазначено: «особа, яка завдала шкоду, не може посылатися на стан необхідної оборони, якщо саме насильство було спровоковано нею ж самою, тобто було передбачуваним наслідком її власної поведінки. Окремим випадком такого спровокованого насильства є бійка, під час якої учасники застосовують один до одного насильство певного ступеня. Таке спровоковане насильство не можна вважати «посяганням» у тому значенні, яке цьому терміну надається ст. 36 КК України» [22].

У постанові ККС ВС від 10 грудня 2020 р. у справі № 754/1106/18 відзначено, що «сама по собі будь-яка сварка або бійка, в ході якої особа отримує тілесні ушкодження, ще не свідчить про перебування її у стані необхідної оборони» [23]. Взагалі, ВС констатував, що обопільне застосування помірнього фізичного насильства не є однобічним посяганням та не становить підстави для необхідної оборони. Зокрема, у постанові ККС ВС від 14 грудня 2021 р. у справі № 526/2178/20 було встановлено відсутність стану необхідної оборони, зважаючи на наявність конфлікту між обвинуваченим та потерпілим, в якому «помірне фізичне насильство застосовувалось обопільно, а не було однобічним побиттям чи нанесенням ударів потерпілим» [24].

Однак ВС звернув увагу і на те, що провокація насильства не завжди виключає можливість виникнення в особи стану необхідної оборони. Таким винятком, за якого в особи, яка спровокувала насильство, виникає право на необхідну оборону, є лише той випадок, коли ступінь спровокованого насильства очевидно перевищує той, який особа могла передбачити. Так, у постанові ККС ВС від 12 травня 2020 р. у справі № 748/1226/18 зазначено: «Це не виключає можливості, що особа, яка спровокувала насильство, опиниться в ситуації необхідної оборони, якщо ступінь спровокованого насильства очевидно перевищить той, який особа могла передбачити, наприклад, якщо в ситуації обопільної бійки один з учасників застосує або виявить намір застосувати значно вищий ступінь насильства, зброю або до його насильницьких дій приєднаються інші особи. У таких випадках насильство може перетворитися в «посягання», що дає право на необхідну оборону» [25].

Окрім цього, у постанові ККС ВС від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к зазначено, що посягання при необхідній обороні «має бути реальним, а не існувати лише в уяві того, хто захищається» [16]. У постанові ККС ВС від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21 дій-

сність (реальність) також відзначено як умову, яка характеризує суспільно небезпечне посягання [19]. Загалом, ВС неодноразово виокремлював дійсність та об'єктивну реальність суспільно небезпечного посягання серед критеріїв визначення правомірності необхідної оборони (зокрема, у постанові ККС ВС від 14 березня 2024 р. у справі № 158/2468/22 [26] та багатьох інших [10; 11; 15; 17; 27]). А у постанові ККС ВС від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20 наголошено, що «слід відрізнити необхідну оборону від уявної» [11]. Очевидно, що в останньому випадку ситуацію слід оцінювати за правилами ст. 37 КК України.

Другий елемент, що характеризує підставу необхідної оборони, як відзначає ВС, «це наявність у того, хто захищається, **потреби в негайному відверненні чи припиненні** наявного суспільно небезпечного посягання» [9]. Це впливає з законодавчого визначення необхідної оборони у ч. 1 ст. 36 КК України. ВС також не один раз звертав на це увагу. У постанові ККС ВС від 14 березня 2024 р. у справі № 158/2468/22 вказано, що «право на необхідну оборону виникає лише тоді, коли суспільно небезпечне посягання викликає у того, хто захищається, невідкладну необхідність в заподіянні шкоди тому, хто посягає, для негайного відвернення або припинення його суспільно небезпечного посягання» [26]. У постанові ККС ВС від 18 грудня 2023 р. у справі № 199/8894/21 також наголошено, що «заподіяння шкоди особі, яка здійснює посягання, обумовлено необхідністю негайного відвернення або припинення такого посягання» [28]. Крім того, ВС пояснив, що така необхідність негайного відвернення або припинення суспільного небезпечного посягання виникає там і тоді, де і коли зволікання в заподіянні шкоди посягаючому загрожує негайною і невідворотною шкодою для правоохоронюваних інтересів [11; 28].

ВС звертав увагу і на **часові межі** існування права на необхідну оборону. Очевидно, що таке право існує тоді, коли наявна підстава для необхідної оборони, тобто суспільно небезпечне посягання, яке потребує негайного відвернення чи припинення. Так, у постанові ККС ВС від 22 вересня 2020 р. у справі № 438/656/17 зазначено, що існування підстави для необхідної оборони свідчить про те, що в особи виникло право на захист правоохоронюваних інтересів шляхом завдання шкоди тому, хто посягає. У цій же постанові вказано: «Істотною характеристикою суспільно небезпечного посягання є його наявність, тобто тривалість у часі, протягом якого тільки і можлива необхідна оборона» [9]. У постанові ККС ВС від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21 зазначено: «Наявність посягання передбачає, що посягання вже почалося (чи

близьке до цього) і ще не закінчилося. Ця ознака наявності посягання визначає межі необхідної оборони в часі - початковий і кінцевий моменти суспільно небезпечного посягання, у межах якої можлива правомірна оборона» [19].

Як бачимо, *початковим моментом* існування права на необхідну оборону ВС визначає той момент, коли «посягання вже почалося (чи *близьке до цього*)» [19]. У постанові ККС ВС від 18 грудня 2023 р. у справі № 199/8894/21 конкретизовано: «право на необхідну оборону виникає з моменту створення особою, яка здійснює посягання, реальної небезпеки заподіяння істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам» [28]. Такий підхід відповідає положенням КК України та усталеній судовій практиці. Так, законодавець «дозволяє» заподіювати шкоду при необхідній обороні не лише для припинення суспільно небезпечного посягання, але й «для негайного *відвернення*» такого посягання. Свого часу Пленум ВС України в абз. 2 п. 2 постанови від 26 квітня 2002 р. № 1 звернув увагу суддів на те, що «стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди». Далі Пленум ВС України наголосив, що «при з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну» [12]. Зазначений підхід було підтримано у постановах ККС ВС від 10 вересня 2020 р. у справі № 573/1717/18 [27], від 25 січня 2023 р. у справі № 243/9755/20 [29].

Кінцевим моментом існування права на необхідну оборону ВС назвав «момент *фактичного* закінчення суспільно небезпечного посягання» [19] (тим самим звернувши увагу на те, що мова в цьому випадку іде саме про фактичне закінчення чи припинення суспільно небезпечного посягання, а не про його юридичну оцінку як відповідного закінченого кримінального правопорушення). Так, у постанові ККС ВС від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21 наголошено, що «оборона не може вважатися правомірною, коли посягання закінчилося і небезпека вже не загрожує особі. Момент фактичного закінчення суспільно небезпечного посягання свідчить про те, що в застосуванні заходів захисту явно відпала потреба» [19]. У постанові ККС ВС від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к також підкреслено, що право на необхідну оборону «втрачається після того, як посягання було припинено або закінчено, і необхідність застосування засобів захисту відпала» [16].

Із зацитованих правових позицій ВС зрозуміло, що кінцевий момент існування стану необхідної оборони пов'язується із втратою необ-

хідності в негайному відверненні чи припиненні посягання. ВС звернув увагу і на відносний характер цього моменту. Так, у постанові від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к ВС пояснив: «Визначення конкретного моменту, з якого особа перестала перебувати в стані необхідної оборони з огляду на закінчення злочинного посягання, має відносний характер і залежить від конкретних обставин справи, оцінка яких має включати аналіз об'єктивних і суб'єктивних аспектів поведінки як нападника, так і того, хто обороняється. При цьому важливо з'ясувати, чи могла особа, яка обороняється, з огляду на об'єктивну обстановку та поведінку нападника усвідомлювати, що посягання припинилося, тобто чи було для такої особи за даних об'єктивних обставин очевидним, що у застосуванні заходів захисту відпала необхідність. Якщо ж у ситуації, яка склалася, особа не мала можливості усвідомити факт припинення злочинного посягання, слід вважати, що вона діяла в стані необхідної оборони. Крім того, посягання вважається наявним і тоді, коли воно зупинене, однак може відновитися у будь-який момент» [16]. У постанові ККС ВС від 18 грудня 2023 р. у справі № 199/8894/21 відзначено, що право на необхідну оборону «діє до припинення таких дій особою, яка посягає, та *усвідомлення (реальної можливості усвідомити)* особою, яка здійснює захист, факту остаточного припинення особою, яка посягає, суспільно небезпечних дій» [28].

Наостанок звернемо увагу на те, що за наявності підстави необхідної оборони будь-яка особа має право на захист правоохоронюваних інтересів шляхом заподіяння шкоди тому, хто посягає. У ч. 2 ст. 36 чинний КК України наголошує, що кожна особа має право на необхідну оборону *незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади*. Водночас суди доволі часто ігнорують це правило. Так, у постанові від 19 вересня 2023 р. у справі № 204/647/20 ВС відзначив, що суди попередніх інстанцій на спростування стану оборони послались на те, що «засуджена не скористалась реальною можливістю уникнути конфлікту з потерпілим, залишивши будинок або звернувшись по допомогу до матері потерпілого». Тобто, як наголосив ВС, «суди послалися на обставини, які законодавець забороняє враховувати при вирішенні питання про наявність чи відсутність стану оборони». Відтак, ВС звернув увагу на помилкове застосування судами такого підходу і нагадав, що «відповідно до частини 2 статті 36 КК, кожен має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади для захисту від суспільно небезпечного посягання» [30].

Висновки. Аналіз правових позицій ВС засвідчив, що ВС виокремив два елементи підстави необхідної оборони: вчинення особою суспільно небезпечного посягання та необхідність його негайного відвернення або припинення. Щодо першого із цих елементів ВС звертав увагу на такі моменти:

– суспільно небезпечним посяганням є «діяння, ознаки якого передбачені КК»; стан необхідної оборони не виникає, якщо посягання не досягло ступеня суспільної небезпечності, властивого для кримінального правопорушення;

– не виникає право на необхідну оборону від правомірних діянь іншої особи (зокрема, тих, які вона вчиняє за наявності обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, із дотриманням умов їх правомірності);

– право на необхідну оборону в особи, яка сама ж спровокувала насильство, не виникає; винятком є той випадок, коли ступінь спровокованого насильства очевидно перевищує той, який особа могла передбачити.

ВС наголосив, що підставою необхідної оборони є лише таке суспільно небезпечне посягання, яке потребує негайного відвернення або припинення.

Крім того, ВС звертав увагу і на часові межі існування права на необхідну оборону, визначивши його початковим моментом створення «реальної небезпеки заподіяння істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам». Кінцевим моментом ВС назвав «момент фактичного закінчення суспільно небезпечного посягання», який пов'язується із втратою необхідності в його негайному відверненні чи припиненні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 8.08.2024).
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 8.08.2024).
3. Право на самозахист: лотерея від українських судів. *Центр демократії та верховенства права* : веб-сайт. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/pravo-na-samozahyst/> (дата звернення: 8.08.2024).
4. Авраменко С.М. Аналіз судових рішень за вчинення умисного вбивства в разі перевищення меж необхідної оборони та розмежування діянь, передбачених статтями 36, 115 та 118 КК України. *Право і суспільство*. 2020. № 6-2. Ч. 2. С. 161–165. DOI: 10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.24.
5. Андрусак Г.М. Правові позиції Верховного Суду щодо застосування частини п'ятої статті 36 Кримінального кодексу України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 4. С. 69–75. DOI: 10.51989/NUL.2022.4.11.
6. Журавель О.А. Законність та умови правомірності реалізації громадянами права на самозахист. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2(64). С. 20–24. DOI: 10.32840/1813-338X-2019-2-4.
7. Івашко С.В. Необхідна оборона в контексті правозастосовної практики Верховного Суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 529–532. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/126.
8. Михайліченко Т.О., Забуга Ю.Ю. Правомірний захист vs. необхідна оборона: аналіз новацій у проекті нового Кримінального кодексу України. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 101–118. DOI: 10.21564/2786-7811.1.290478.
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 вересня 2020 р. у справі № 438/656/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91818831> (дата звернення: 4.09.2024).
10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лютого 2022 р. у справі № 362/3503/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525238> (дата звернення: 4.09.2024).
11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476607> (дата звернення: 23.08.2024).
12. Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02> (дата звернення: 9.08.2024).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 вересня 2022 р. у справі № 446/244/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106354686> (дата звернення: 23.08.2024).
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада Української РСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-X>

- rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 24.08.2024).
15. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 квітня 2019 р. у справі № 712/2759/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81202969> (дата звернення: 9.08.2024).
  16. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627768> (дата звернення: 23.08.2024).
  17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 липня 2019 р. у справі № 524/113/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82968261> (дата звернення: 23.08.2024).
  18. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 листопада 2019 р. у справі № 190/409/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85934728> (дата звернення: 4.09.2024).
  19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 грудня 2022 р. у справі № 676/1214/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107984930> (дата звернення: 23.08.2024).
  20. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 вересня 2021 р. у справі № 335/2105/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99613015> (дата звернення: 4.09.2024).
  21. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 листопада 2014 р. у справі № 5-31к14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/41735959> (дата звернення: 23.08.2024).
  22. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 жовтня 2022 р. у справі № 676/2606/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107023925> (дата звернення: 23.08.2024).
  23. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 грудня 2020 р. у справі № 754/1106/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93542057> (дата звернення: 23.08.2024).
  24. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 грудня 2021 р. у справі № 526/2178/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221823> (дата звернення: 23.08.2024).
  25. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 травня 2020 р. у справі № 748/1226/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89479787> (дата звернення: 23.08.2024).
  26. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 березня 2024 р. у справі № 158/2468/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117757890> (дата звернення: 23.08.2024).
  27. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 вересня 2020 р. у справі № 573/1717/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91555113> (дата звернення: 23.08.2024).
  28. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 грудня 2023 р. у справі № 199/8894/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115861639> (дата звернення: 31.08.2024).
  29. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 січня 2023 р. у справі № 243/9755/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686132> (дата звернення: 31.08.2024).
  30. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 вересня 2023 р. у справі № 204/647/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113722437> (дата звернення: 24.08.2024).